

**O'ZBEK TILIDA PRAGMATIK BIRLIKLARNING KOMMUNIKATIV
BARQARORLIK VA MILLIY MULOQOT ME'YORLARINI SAQLASHDAGI
FUNKSIONAL TABIATI**

**ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ПРИРОДА ПРАГМАТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В
СОХРАНЕНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И
НАЦИОНАЛЬНЫХ НОРМ ОБЩЕНИЯ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ**

**THE FUNCTIONAL NATURE OF PRAGMATIC UNITS IN MAINTAINING
COMMUNICATIVE STABILITY AND NATIONAL NORMS OF
COMMUNICATION IN THE UZBEK LANGUAGE**

Abdullayeva Muslimaxon Ubaydulla qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: abdullayevamuslima34@gmail.com

Telefon: +998933653217

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilida pragmatik birliklarning kommunikativ barqarorlik va milliy muloqot me'yorlarini saqlashdagi funksional tabiati tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi o'zbek nutqiy muloqotida hurmat, xushmuomalalik, yumshatish, murojaat, modal munosabat, bilvosita ifoda, rozilik, norozilik, minnatdorlik va ijtimoiy masofani ifodalovchi pragmatik birliklarning kommunikativ muvozanatni ta'minlashdagi o'rnini aniqlashdan iborat. Maqolada pragmatik birliklar faqat lisoniy vosita sifatida emas, balki milliy nutqiy odob, ijtimoiy munosabat, madaniy ehtiyotkorlik va shaxslararo muloqot barqarorligini ta'minlovchi funksional birliklar sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda tavsifiy, pragmalingvistik, kontekstual, lingvokulturologik va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, "iltimos", "marhamat", "rahmat", "uzr", "ruxsat bersangiz", "ma'qul ko'rsangiz", "aka", "opa", "ustoz", "mayli", "xo'p", "yaxshi bo'lardi", "o'zingiz bilasiz" kabi birliklar o'zbek nutqida kommunikativ barqarorlikni saqlash, keskinlikni yumshatish, suhbatdosh sha'nini asrash va milliy muloqot me'yorlarini davom ettirishga xizmat qiladi. Maqolada ushbu birliklarning funksional tabiati nutqiy odob, kontekst, ijtimoiy sezgirlik va milliy madaniyat bilan bog'liq holda yoritiladi.

Kalit so'zlar: pragmatik birlik, kommunikativ barqarorlik, milliy muloqot me'yorlari, nutqiy odob, xushmuomalalik, murojaat birliklari, yumshatish, bilvosita ma'no, kontekst, pragmalingvistika, o'zbek tili, lingvokulturologiya.

Аннотация: В данной статье анализируется функциональная природа прагматических единиц в сохранении коммуникативной устойчивости и национальных норм общения в узбекском языке. Цель исследования состоит в выявлении роли прагматических единиц, выражающих уважение, вежливость, смягчение, обращение, модальное отношение, косвенное выражение, согласие, несогласие, благодарность и

социальную дистанцию, в обеспечении коммуникативного равновесия в узбекской речи. В статье прагматические единицы рассматриваются не только как языковые средства, но и как функциональные единицы, обеспечивающие национальный речевой этикет, социальные отношения, культурную осторожность и устойчивость межличностного общения. В исследовании использованы описательный, прагмалингвистический, контекстуальный, лингвокультурологический и дискурсивный методы анализа. Результаты показывают, что такие единицы, как “iltimos”, “marhamat”, “rahmat”, “uzr”, “ruksat bersangiz”, “ma’qul ko’rsangiz”, “aka”, “opa”, “ustoz”, “mayli”, “xo’p”, “yaxshi bo’lardi”, “o’zingiz bilasiz”, служат сохранению коммуникативной устойчивости, смягчению напряжения, защите достоинства собеседника и поддержанию национальных норм общения.

Ключевые слова: прагматическая единица, коммуникативная устойчивость, национальные нормы общения, речевой этикет, вежливость, обращения, смягчение, косвенный смысл, контекст, прагмалингвистика, узбекский язык.

Abstract: This article analyzes the functional nature of pragmatic units in maintaining communicative stability and national norms of communication in the Uzbek language. The purpose of the research is to identify the role of pragmatic units expressing respect, politeness, mitigation, address, modal attitude, indirect expression, agreement, disagreement, gratitude and social distance in ensuring communicative balance in Uzbek speech. The article interprets pragmatic units not only as linguistic means, but also as functional units that preserve national speech etiquette, social relations, cultural caution and stability of interpersonal communication. Descriptive, pragmlinguistic, contextual, linguocultural and discourse analysis methods were used in the study. The results show that such units as “iltimos”, “marhamat”, “rahmat”, “uzr”, “ruksat bersangiz”, “ma’qul ko’rsangiz”, “aka”, “opa”, “ustoz”, “mayli”, “xo’p”, “yaxshi bo’lardi” and “o’zingiz bilasiz” serve to maintain communicative stability, soften tension, protect the addressee’s dignity and preserve national norms of communication.

Keywords: pragmatic unit, communicative stability, national communication norms, speech etiquette, politeness, address forms, mitigation, indirect meaning, context, pragmlinguistics, Uzbek language.

KIRISH

Til insonlar o’rtasidagi axborot almashish vositasi bo’lish bilan birga, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, milliy qadriyatlarni ifodalovchi va kommunikativ muvozanatni saqlovchi muhim ijtimoiy hodisadir. Har bir xalq muloqotida o’ziga xos odob me’yorlari, hurmat shakllari, murojaat usullari, xushmuomalalik vositalari va bilvosita ta’sir mexanizmlari mavjud. O’zbek tilida bunday vositalar pragmatik birliklar orqali faol namoyon bo’ladi.

Pragmatik birliklar nutqda so’zlovchining maqsadi, munosabati, bahosi, hissiy holati, adresatga bo’lgan e’tibori va kommunikativ vaziyatga moslashuvini ifodalovchi birliklardir.

Ular faqat grammatik yoki lug'aviy ma'noga ega bo'lmay, balki nutqiy vaziyatda yashirin ma'no, ijtimoiy signal, madaniy ehtiyotkorlik va muloqotni boshqarish vazifasini bajaradi [1]. Masalan, "iltimos", "marhamat", "ruxsat bersangiz", "ma'qul ko'rsangiz", "rahmat", "uzr", "aka", "opa", "ustoz", "mayli", "xo'p", "o'zingiz bilasiz" kabi birliklar o'zbek nutqida kommunikativ barqarorlikni ta'minlovchi muhim vositalardir.

Kommunikativ barqarorlik deganda muloqot jarayonida suhbatdoshlar o'rtasidagi ijobiy munosabatni, nutqiy muvozanatni, ijtimoiy moslikni va konfliktsiz aloqa davomiyligini saqlash tushuniladi. O'zbek muloqot madaniyatida bunday barqarorlik hurmat, andisha, ehtiyotkorlik, muloyimlik, kattaga ehtirom, kichikka izzat va suhbatdosh sha'nini asrash kabi qadriyatlar orqali shakllanadi. Ushbu qadriyatlarning nutqdagi ifodasi esa ko'pincha pragmatik birliklar orqali yuzaga chiqadi [2].

Milliy muloqot me'yorlari xalqning tarixiy tajribasi, madaniy xotirasi, oilaviy tarbiya an'analari, ijtimoiy odob talablari va nutqiy etiketi asosida shakllanadi. O'zbek tilida "siz"lash, hurmatli murojaat shakllaridan foydalanish, iltimosni yumshoq ifodalash, rad etishni bevosita aytmalik, minnatdorlikni olqish bilan kuchaytirish kabi holatlar milliy muloqot me'yorlarining muhim ko'rinishlaridir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy tilshunoslikda nutqiy birliklarning faqat shakliy va ma'noviy xususiyatlari emas, balki ularning kommunikativ vazifasi, ijtimoiy ta'siri, kontekstual talqini va milliy-madaniy asoslari ham keng o'rganilmoqda. Pragmatik birliklarning kommunikativ barqarorlikni ta'minlashdagi funksional tabiatini o'rganish o'zbek nutqiy madaniyatining ichki mexanizmlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi o'zbek tilida pragmatik birliklarning kommunikativ barqarorlik va milliy muloqot me'yorlarini saqlashdagi funksional tabiatini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsad asosida murojaat birliklari, xushmuomalalik formulalari, yumshatish vositalari, modal birliklar, minnatdorlik ifodalari, bilvosita nutqiy birliklar va rozilik-norozilik formulalarining kommunikativ vazifalari tahlil qilindi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pragmatik birliklarni o'rganish pragmatik lingvistik, nutqiy akt nazariyasi, diskurs tahlili, xushmuomalalik nazariyasi va lingvokulturologiya bilan bevosita bog'liq. Jahon tilshunosligida J. Austin va J. Searle nutqiy akt nazariyasi orqali til birliklarining kommunikativ harakat bajarish xususiyatini ko'rsatgan [3], [4]. P. Grice implikatura nazariyasi orqali muloqotda ochiq aytilmagan, lekin kontekst orqali anglashiladigan ma'no qatlamlarini asoslab bergan [5].

G. Leech, S. Levinson, P. Brown va S. Levinson tadqiqotlarida xushmuomalalik, adresat omili, ijtimoiy masofa, kommunikativ ehtiyotkorlik va bilvosita ta'sir masalalari yoritilgan [6], [7]. Bu nazariy qarashlar o'zbek tilidagi pragmatik birliklarning kommunikativ barqarorlikni ta'minlashdagi rolini tahlil qilish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek tilshunosligida pragmatik lingvistik, matn talqini, nutqiy odob, milliy madaniyat va kommunikativ niyat masalalari Sh. Safarov, M. Hakimov, N. Mahmudov, D.

Xudoyberganova, R. Qo'ng'urov, M. Yo'ldoshev kabi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. Sh. Safarov pragmalingsvistikaning nazariy asoslarini, M. Hakimov matnning pragmatik talqinini, N. Mahmudov esa til va madaniyat munosabatini o'zbek tilshunosligi nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilgan [1], [2], [8].

Mazkur maqolada tavsifiy metod yordamida pragmatik birliklarning asosiy turlari va vazifalari izohlandi. Pragmalingsvistik tahlil orqali so'zlovchi niyati, adresatga ta'sir va yashirin kommunikativ signal aniqlandi. Kontekstual tahlil birliklarning nutqiy vaziyatga qarab qanday ma'no kasb etishini ko'rsatishga xizmat qildi. Lingvokulturologik yondashuv pragmatik birliklarning milliy odob, hurmat, andisha va madaniy ehtiyotkorlik bilan bog'liqligini yoritdi. Diskursiv tahlil esa ushbu birliklarning oilaviy, kundalik, rasmiy, ta'limiy, badiiy va raqamli muloqotdagi faoliyatini ko'rsatdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi pragmatik birliklar kommunikativ barqarorlikni saqlashda bir necha asosiy funksiyani bajaradi. Bular hurmatni ifodalash, ijtimoiy masofani tartibga solish, iltimos va talabni yumshatish, rad etishni bevosita aytmaslik, minnatdorlikni kuchaytirish, suhbatdosh sha'nini saqlash, muloqotni boshlash yoki yakunlash, yashirin ma'noni boshqarish va nutqiy konfliktning oldini olish vazifalaridir.

Birinchi funksiya — hurmatni ifodalash funksiyasidir. O'zbek tilida “aka”, “opa”, “ustoz”, “domla”, “otaxon”, “onaxon”, “xonim”, “janob” kabi murojaat birliklari shaxsni atash bilan birga, unga nisbatan hurmat, ijtimoiy masofa va madaniy e'tiborni bildiradi. Masalan, “Ustoz, bir maslahat bersangiz” ifodasida so'zlovchi nafaqat maslahat so'raydi, balki adresatning bilim, tajriba va maqomini tan oladi. Bu holat muloqotning barqaror boshlanishiga xizmat qiladi.

Ikkinchi funksiya — ijtimoiy masofani tartibga solish funksiyasidir. Har bir muloqotda suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik yoki masofa nutqiy birliklar orqali belgilanadi. “Aka”, “opa” birliklari notanish kishiga nisbatan ham ishlatilganda ijtimoiy yaqinlik va hurmatni yaratadi. “Janob”, “xonim”, “hurmatli” kabi birliklar esa rasmiy masofani saqlaydi. Demak, murojaat birliklari milliy muloqot me'yorlarini tartibga soluvchi vosita vazifasini bajaradi.

Uchinchi funksiya — iltimos va talabni yumshatish funksiyasidir. O'zbek nutqida bevosita buyruq ko'pincha keskin eshitilishi mumkin. Shu sababli “iltimos”, “marhamat”, “ruxsat bersangiz”, “ma'qul ko'rsangiz”, “agar imkon bo'lsa” kabi birliklar talabni yumshatish uchun ishlatiladi. Masalan, “Hujjatni yuboring” gapi buyruq ohangida bo'lsa, “Iltimos, hujjatni yuborsangiz” gapi madaniy va yumshoq iltimos shakliga ega bo'ladi [9].

To'rtinchi funksiya — rad etishni yumshoq ifodalash funksiyasidir. O'zbek muloqotida “yo'q” deb keskin javob berish ko'pincha noqulay yoki qo'pol qabul qilinadi. Shu sababli “keyinroq ko'rarmiz”, “sharoitga qarab”, “nasib qilsa”, “balki boshqa safar”, “hozircha qiyinroq” kabi birliklar orqali rad etish bilvosita ifodalanadi. Bu birliklar muloqotdagi keskinlikni kamaytiradi va kommunikativ barqarorlikni saqlaydi.

Beshinchi funksiya — minnatdorlik va ijobiy munosabatni kuchaytirish funksiyasidir. “Rahmat”, “baraka toping”, “omon bo'ling”, “Alloh rozi bo'lsin”, “ko'p yashang” kabi

birliklar o'zbek nutqida nafaqat minnatdorlikni, balki ezgu tilak, samimiy munosabat va madaniy qadriyatni ham ifodalaydi. Ayniqsa, "baraka toping" birligi oddiy "rahmat"dan ko'ra kengroq ma'noga ega bo'lib, suhbatdoshga ijobiy tilak bildirish vazifasini bajaradi.

Oltinchi funksiya — suhbatdosh sha'nini saqlash funksiyasidir. Tanqid yoki norozilik vaziyatida "xafa bo'lmang-u", "ko'nglingizga kelmasin", "aybga buyurmaysiz", "boshqacharoq qilinsa yaxshi bo'lardi" kabi birliklar ishlatiladi. Bunday birliklar salbiy axborotni yumshatadi va adresatning hissiy holatini hisobga oladi. Bu esa milliy nutqiy odobning muhim talablaridan biridir.

Yettinchi funksiya — muloqotni boshqarish funksiyasidir. "Marhamat", "xo'p", "mayli", "bo'пти", "yaxshi", "demak" kabi birliklar suhbatni boshlash, davom ettirish yoki yakunlashga xizmat qiladi. Masalan, "xo'p" birligi vaziyatga qarab rozilik, suhbatni davom ettirish yoki muloqotni yakunlash signalini berishi mumkin. "Mayli" esa murosa, istaksiz rozilik yoki suhbatni tugatish ma'nosini bildiradi [10] .

Pragmatik birliklarning kommunikativ barqarorlikni saqlashdagi funksional xususiyatlarini quyidagi jadvalda ko'rsatish mumkin:

Pragmatik birlik turi	Misollar	Asosiy funksiyasi	Kommunikativ natija
Murojaat birliklari	aka, opa, ustoz, xonim, janob	hurmat va ijtimoiy masofani ifodalash	muloqotni madaniy boshlash
Xushmuomalalik birliklari	iltimos, marhamat, ruxsat bersangiz	iltimos va talabni yumshatish	keskinlikni kamaytirish
Minnatdorlik birliklari	rahmat, baraka toping, omon bo'ling	ijobiy munosabat bildirish	emotsional yaqinlikni kuchaytirish
Yumshatish birliklari	yaxshi bo'lardi, imkon bo'lsa, ma'qul ko'rsangiz	tanqid va topshiriqni yumshatish	suhbatdosh sha'nini saqlash
Bilvosita rad etish birliklari	keyinroq ko'rarmiz, sharoitga qarab	rad etishni bevosita aytmalik	konfliktning oldini olish
Modal birliklar	balki, meningcha, shekilli	fikrni ehtiyotkor ifodalash	muloqotga ochiqlik yaratish
Yakunlovchi birliklar	mayli, xo'p, bo'пти	rozilik yoki muloqotni yakunlash	kommunikativ muvozanatni saqlash

Jadvaldan ko'rinadiki, pragmatik birliklarning asosiy vazifasi nutqni faqat ma'no jihatidan boyitish emas, balki muloqotni ijtimoiy va madaniy jihatdan barqaror ushlab turishdir. Har bir birlik kommunikativ vaziyatda ma'lum ijtimoiy vazifa bajaradi.

O'zbek nutqida pragmatik birliklarning funksional tabiati ularning kontekstga bog'liqligida ham namoyon bo'ladi. Masalan, "mayli" bir vaziyatda samimiy rozilik, boshqa vaziyatda istaksiz qabul, yana bir vaziyatda esa suhbatni tugatish belgisi bo'lishi mumkin. "O'zingiz bilasiz" ifodasi esa erkin tanlov, yashirin ogohlantirish yoki mas'uliyatni adresatga yuklash ma'nosida ishlatiladi. Demak, pragmatik birliklarning haqiqiy vazifasi kontekstda aniqlanadi.

Oilaviy diskursda pragmatik birliklar mehr, tarbiya va hurmat muvozanatini saqlaydi. Ota-ona farzandiga "bolam", "yaxshi bo'lardi", "bunday qilmaganing ma'qul", "o'ylab ko'r" kabi birliklar orqali ta'sir ko'rsatadi. Bu birliklar bevosita buyruqdan ko'ra yumshoqroq bo'lib, tarbiyaviy vazifani kommunikativ barqarorlikni buzmasdan bajaradi.

Kundalik diskursda "aka", "opa", "iltimos", "rahmat", "uzr", "kechirasiz" kabi birliklar ijtimoiy moslashuv va muloqot odobini saqlaydi. Notanish kishiga "aka" yoki "opa" deb murojaat qilish suhbatni yumshatadi, sovuqlikni kamaytiradi va madaniy aloqani shakllantiradi.

Rasmiy diskursda pragmatik birliklar masofa va tartibni ta'minlaydi. "Hurmatli", "ko'rib chiqishingiz so'raladi", "maqsadga muvofiq", "tavsiya etiladi" kabi birliklar rasmiy uslubda talab va tavsiyani madaniy shaklda ifodalaydi. Bu birliklar muloqotda institutsional barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi.

Ta'limiy diskursda pragmatik birliklar o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hurmatli hamkorlikni shakllantiradi. "Marhamat, fikringizni bildiring", "bir o'ylab ko'ring", "to'g'ri, lekin aniqlashtiraylik" kabi birliklar o'quvchini faol ishtirokka undaydi, lekin keskin baho bermaydi. Bu esa ta'limiy muloqotda kommunikativ barqarorlikni ta'minlaydi.

Badiiy diskursda pragmatik birliklar personajlararo munosabat, milliy muhit va ijtimoiy qadriyatlarni ochib beradi. Qahramonning "bolam", "aka", "ustoz", "mayli", "baraka toping" kabi birliklardan foydalanishi uning xarakteri, tarbiyasi, munosabati va ijtimoiy mavqeyini ko'rsatadi [11].

Raqamli diskursda ham pragmatik birliklar milliy muloqot me'yorlarini saqlashda davom etmoqda. Telegram, Instagram va boshqa platformalarda "rahmat", "iltimos", "uzr", "aka", "opa", "ustoz", "baraka toping" kabi birliklar yozma-digital muloqotda xushmuomalalik va hurmatni ifodalaydi. Ba'zan ular emojilar bilan birga ishlatilib, qo'shimcha emotsional ma'no hosil qiladi.

Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, pragmatik birliklar o'zbek tilida kommunikativ barqarorlikni saqlovchi funksional tizimni tashkil etadi. Ular nutqda hurmat, ehtiyotkorlik, ijtimoiy masofa, murosas, xushmuomalalik va milliy odob me'yorlarini faollashtiradi. Shu sababli bunday birliklarni faqat til vositasi sifatida emas, balki milliy kommunikativ xulqni tartibga soluvchi madaniy-pragmatik mexanizm sifatida baholash zarur.

XULOSA

O'zbek tilida pragmatik birliklar kommunikativ barqarorlik va milliy muloqot me'yorlarini saqlashda muhim funksional tabiatga ega. Ular nutqda hurmat, xushmuomalalik, ijtimoiy masofa, ehtiyotkorlik, minnatdorlik, yumshatish, bilvosita rad etish va muloqotni boshqarish vazifalarini bajaradi. Ushbu birliklar orqali so'zlovchi o'z fikrini madaniy, yumshoq va vaziyatga mos tarzda ifodalaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, "iltimos", "marhamat", "rahmat", "uzr", "ruxsat bersangiz", "ma'qul ko'rsangiz", "aka", "opa", "ustoz", "mayli", "xo'p", "yaxshi bo'lardi", "o'zingiz bilasiz" kabi birliklar o'zbek nutqida kommunikativ muvozanatni ta'minlovchi asosiy vositalardir. Ular muloqotdagi keskinlikni kamaytiradi, suhbatdosh sha'nini saqlaydi, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi va milliy nutqiy odobni davom ettiradi.

Pragmatik birliklarning haqiqiy funksiyasi kontekstda ochiladi. Bir birlik turli vaziyatlarda turli ma'no va kommunikativ vazifa bajarishi mumkin. Shu sababli ularni tahlil qilishda so'zlovchi niyati, adresat mavqeyi, nutqiy vaziyat, madaniy fon va diskurs turi hisobga olinishi kerak.

O'zbek tilida pragmatik birliklarning kommunikativ barqarorlik va milliy muloqot me'yorlarini saqlashdagi funksional tabiatini o'rganish pragmalingsvistika, lingvokulturologiya, diskurs tahlili va nutq madaniyati uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Kelgusida ushbu mavzuni oilaviy muloqot, badiiy matn, rasmiy nutq, ta'limiy diskurs va raqamli kommunikatsiya materiallari asosida yanada chuqurroq tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Safarov Sh. Pragmalingsvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
2. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: O'zbekiston, 1992. – 96 b.
3. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 167 p.
4. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
5. Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41–58.
6. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.
7. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.

8. Hakimov M. O'zbek tilida matnning pragmatik talqini: filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2001. – 48 b.

9. Hakimov M., Gazyeva M. Pragmalingvistika asoslari. – Farg'ona: Klassik, 2020. – 160 b.